

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון ר"פ, תשפ"ה

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

מציאה בדירה שנרכשה מירשים

משם עשרות שטרות. דולר ויורו. שלמה התכופך לאוספם, וגילה שהם יותר מ'קב בארבע אמות'... סכום כסף גדול, שבמצטבר הגיע לערך 80 אלף שקלים במטבע חוץ. שלמה התעשת, אסף את השטרות, בדק במגירה ומשש דפנותיה לוודא שנטל את כל השטרות וכי אין שם פריטים נוספים, ויצא את הבית. בשובו בערב אל המרכז, פנה לבית ההוראה וסיפר את סיפורו הנדיר, כששאלתו בפיו: האם הוא חייב להשיב את הכסף לוורקו ואחיו, או הרי אלו שלו.

עיקרי הנושא בהלכה

א. אבידה מדעת

כבר הארכנו (מכתלי בית הדין חלק א סימן כב) בדין מי שמצא כלים באשפה, והבאנו שם את ההלכה (סימן רס סעיף יא ברמ"א) שהמוצא כלים גדולים, שאין חשש שהגיעו לשם בטעות, שברור שהונחו שם מדעת באשפה שעומדים לפנותה, יכול המוצא לקחת את הכלים לעצמו. ונחלקו המחבר והרמ"א (סימן רסא סעיף ד) מה הדין לגבי מי שמאבד ממונו לדעת, כגון אחד שהשליך ארנקו לרשות הרבים, שלדעת המחבר המוצא פטור מלטפל בהשבתו אבל אינו רשאי ליטול אותו לעצמו, והיא שיטת הרמב"ם (הלכות גזילה פ"א הי"א), ואילו הרמ"א סובר שמוותר לו גם לקחתו לעצמו. וכתב הש"ך (סימן רס ס"ק לג) שבאשפה העשויה להיפנות, גם המחבר מודה שהאבידה של מוצאה, אך הסמ"ע (שם סקנ"ד) חולק עליו.

ובנתיבות המשפט (סימן רסא סק"א) ביאר שיש חילוק בין מציאה באשפה העשויה להיפנות לבין משליך כיסו לרשות הרבים, שאבדה מדעת אינה כהפקר ממש, שהרי אינו מפקיר אותה בפה, אלא שהאדם מתייאש כי הוא יודע שלא ישיבו לו חפץ שהשליך מדעתו. לכן כשמשליך את ארנקו ברשות הרבים, יתכן שיימצא בידי מי שאינו יודע שהארנק הושלך בידי בעליו ואותו אחד ישיבו לו, ולכן סובר הרמב"ם שבמקרה כזה אסור לרואה לקחת את האבדה לעצמו, כי הבעלים לא התייאשו, אך באשפה שניכר ממקום הימצאה שמדובר באבדה מדעת, ברור לו שלא ישיבו לו את האבדה ולכן מתייאש, ומותר למוצא לקחתם.

לפי זה המוצא ספרים מושלכים בגניזה או חפץ יקר ערך המושלך באשפה, באופן שניכר שהשליכו לשם ולא הגיעו לשם בטעות, הם נחשבים לאבידה מדעת, ומותר לקחתם משם, בוודאי לפי הרמ"א, ולשיטת הש"ך והנתיבות גם הרמב"ם והמחבר מודים שבאופן זה מותר לקחת את המציאה.

בסיפור דירת היורשים שנמכרה, הרי בעלי הדירה לא הסכימו ליטול מאומה מכל הרכוש שהיה שם, והם גם ידעו שעתידיים לפנות ולהשליך

חווה, במקום. עו"ד מקומי הגיע למקום והחווה נחתם בשעה טובה ומוצלחת. לשאלתם מתי יוכלו להתחיל במלאכת פינוי הדירה ולשפצה שתהיה ראויה למגורים, אמר וורקו כי רק לאחר שישלשלו לידי את התשלום האחרון יקבלו לידיהם את מפתח הדירה ויוכלו לעשות בה כחפצם. באמירה שתומה שאינה משתמעת לצדדים: 'אחרי תביא כסף, קח הכל', חסם בפניהם כל אפשרות של לחץ על מסירה מוקדמת. חודשיים של עבודה מאומצת כדי להשיג המשכנתא, עבודה שכללה לשכנע את השמאי הבנקאי שאותה חורבה אכן שווה את המחיר הנדרש, חלפו להם, האב והבן העבירו את התשלום האחרון וקיבלו את המפתח הנכסף מידי וורקו שהופיע חגיגת לטקס המסירה יחד עם אָחיו השותפים לירושה.

חוננו של שלמה, שהגיע גם הוא לדירה, פגש ברחוב הסמוך שלשה בני מיעוטים, שעונים על הגדר, והציע להם עבודה קלה עם הכנסה יפה. הברק בעיניהם הסגיר את הליטות לעבודה, ומשכך הציע להם שבמדיה והם מרוקנים את כל תכולת הדירה עוד היום, כולל נקיון בסיסי יקבלו כל אחד 200 שקלים בסיום העבודה. כבונס, הודיע להם שכל שהם רוצים לקחת את הרהיטים או חלקם, הם רשאים לעשות זאת. הללו קפצו על המציאה, והחלו מיד בעבודה. בזה אחר זה הושלכו מהחלון שבקומה השניה, שולחנות, כסאות ושאר החפצים שהיו בבית. לאחר מכן פנו לרוקן את הארונות מכל בגדי הצבעונים שהיו שם, עשרות פריטי לבוש, כאשר תוך כדי חגיגת הבגדים החלו לפרק את הארונות עצמם. תחילה בעדינות, אך משלא הצליחו השיג פטיש שבו ניפצו את הארון על כל חלקיו ומגירותיו. ארון אחר אחרון, פינוי אחר פינוי, עד שכל הפסולת מצאה דרכה החוצה מן הדירה.

כאשר נכנס שלמה לבית וראה כי הם פונים כעת לפרק את הארון האחרון שנותר, הוא שם לב כי ארון זה חדש יחסית לגבי האחרים ויתכן שתהיה ממנו תועלת, ומשכך הזדרז לבקש מהפועל שניח לארון זה ויסיים לפנות את פסולת הבית. הלה עשה כדבריו. כעבור מספר שעות, תמה המלאכה. העובדים קיבלו את כספם ועזבו את המקום. חברת ניקיון שהוזמנה למחר, הקדימה את בואה לשעות אחר הצהריים של היום, ולאחר עבודה מאומצת שנמשכה עד לשעות המאוחרות של הלילה הדירה 'נצצה'.

למחרת היום, כשהגיע שלמה אל הדירה החדשה, פתח את הארון היחיד שנשאר בדירה וראה בו מגירה. כאשר ניסה לפתוח את המגירה, נתקל בחוט שהקשה על סגירתה. כשמשך את החוט, נגרר עמו חפץ מאובק ובלתי מזוהה. ברגע הראשון נרתע בבהלה לאחוריו, אך כשהתקרב לחפץ, גילה כי מדובר בדרכון. דרכונו האישי של בעל הבית המנוח. הוא פשפש בדרכון, ולמול עיניו הפעורות, נשרו

ה שכונה בעיר הרחוקה, מתחרדת והולכת. בית כנסת במקום המתנ"ס הגדול זו כבר עובדה מוגמרת, והפיכת המקום ל'מיני בני ברק' הוא רק ענין של זמן. מצוקת הדיור החריפה, כמו הקושי הכלכלי לרכישת דירה בערים הגדולות, הביאו את הזוגות הצעירים לקחת חסות על העיר הצפונית ולרכוש דירות במחירים שפויים.

בין הבאים לגור במקום, היה שלמה, בן למשפחה חשובה מבני ברק. הקו המשפחתי ששייך את כל בני משפחה בתוכניות הדיור של שלמה, הצליח בסייעתא דשמיא להחזיר מודעות לנושא. כמעט באקראי צדה את עיניו של דודו, מודעה קטנה על דירה קטנה, תחת הכותרת 'מוכרים' הוצעה הדירה במחיר 'מצחיק', בתוספת הערה כי הדירה טעונה שיפוץ. הדוד, מיהר להעביר לאחיו יצחק - אביו של שלמה, את המידע, והלה הצפין יחד עם שלמה ליישוב המרוחק.

בפתח הדלת עמד יהודי בן לעדה האתיופית, שהסביר להם בעברית רצוצה, כי דירה זו שייכת לאבא ע"ה שנפטר לפני חודשיים, וכעת הם מוכרים אותה על תכולתה. לתהייתם על האבק שהצטבר בדירה וכיסה כל חלקה טובה, הגיב הבן, שהזדהה בשם 'וורקו', כי בשנתיים האחרונות אבא גר בבית אבות מקומי. 'עכשיו זהו, מוכרים בית והכל', חתם את דבריו.

הם הסתובבו בבית, ה'מרוהט' במיטה נושנה וחלודה, שולחן רעוע ומספר כסאות בסגנון אפריקאי, וריצפה זרועת סחבות וסודרים מזרח-רוקיים בצורות שונות. עוד אי אילו אביזרים לא מזוהים, ושלושה ארונות כבדי-משקל עמוסים עד להתפקע בבגדים אפריקאיים.

וורקו אמר להם שהם מוכרים את הדירה כ-25,000 שקלים כולל ה-כ-ל. בעיניים בורקות הראה להם את החפצים המיוחדים שיהיו כלולים במחיר הדירה, למן נעלי בית של אבא המנוח, עובר בוילון האמבטיה וקופסאות נעליים עתיקות, וכלה בכוס התה הפלסטיק שפעם היה שקוף, שאבא היה שותה בו - 'כל יום' - הדגיש תוך שהוא מנסה לעורר בהם תחושת אמפטיה.

יצחק האב ושלמה הבן ניסו להתמקח על המחיר ואף הציעו לו שיקח את הרהיטים אליו, כך סברו לחסוך בכח אדם וזמן שיידרש מהם כדי לסלק את הגרוטאות, אלא שוורקו היה נעול על הצעתו, ולא היה נראה כי יש היתכנות למשא ומתן רציני. 'רוצים מצוין, לא רוצים תבוא אחרים', אמר. כל דיבור שהיה קשור למחיר או לריהוט, לא קרב אל אוזניו. דומה היה כי הלה לא שומע מאומה מעבר לד' אמות רצונותיו.

לאחר התלבטויות וביירוטים, ולאחר שהבינו היטב כי אין ערך לחפצים שבבית מלבד היותם 'גורם לממוץ', הם חישובו בזריזות את עלות פירוק הארונות הכבדים והמסורבלים, והחליטו בכל זאת לסגור

את החפצים, ואם כן לכאורה היה מקום לומר שיש כאן גדר של אבידה מדעת, אלא שמאידך הרי מה שהבעלים הפקירו הכל זהו משום שלא ידעו על דבר ערך שמסתתר בתוך הדירה, ומעתה מה שלא לקחו בחשבון שנמצא שם בתוך הדירה יש לו גדר של הפקר בטעות, וצריך לברר את דינו.

ג. הפקר בטעות

במסכת כריתות (כד.) הובא מאמרו של רבי כרוספדאי בשם רבי יוחנן, שור שנגח וכבר נגמר דינו לסקילה, ואחר כן הוזמו העדים שהעידו עליו, ושוב אין הוא עומד לסקילה, כל המחזיק בו זכה בו. והטעם לפי שכאשר נגמר דינו לסקילה, הפקירוהו בעליו, ועדיין לא חזר לרשות בעליו. וכן פסק הרמב"ם (הלכות נזקי ממון פרק יא הלכה ג') שמשנגמר דינו הפקירוהו בעליו ונעשה הפקר.

בירושלמי (בבא קמא פרק ד הלכה ח) מובא שנחלקו בדין זה רבי יוחנן וריש לקיש, שלרבי יוחנן אכן זוכה בו מי שהחזיק בו, מאחר והוא הפקר וכנ"ל, אך לפי ריש לקיש יש כאן ייאוש בטעות והמחזיק לא זכה. וכן נחלקו גם לגבי עבד שנגמר דינו למיתה ונמצאו עדיי זוממין, שלרבי יוחנן זכה עצמו בן חורין, ולריש לקיש הוא ייאוש בטעות והעבד שייך לבעליו.

מצד שני, מצינו בתוספות (פסחים נז. ד"ה אלא) שכתבו על מי שהפקיר לעניים בטעות, שהיה סבור שמניחים פאה מן הירק והניח את העניים לקחת, שזהו הפקר בטעות ולא נפטרו הירקות מן המעשר. ולכאורה קשה מדברי רבי יוחנן לגבי שור הנסקל שנראה שסבר שהפקר בטעות הוא הפקר.

רבה של לעמברג, ה'בית יצחק', האריך בתשובתו (אורח חיים סימן עו) לברר את הדין של הפקר בטעות, וכתב להכריע כדברי התוספות שהפקר בטעות אינו נחשב הפקר, אלא שיש חילוק בין הפקר לייאוש, ומחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש עוסקת בייאוש בטעות, והטעם שסבר רבי יוחנן שיש לחלק בין הפקר לייאוש, כיון שבעצם כל ייאוש הוא בטעות, שהרי אילו ידע בעל האבידה שימצא את האבידה הוא לא היה מתייאש, ואף על פי כן מועיל ייאוש, וזאת מאחר וייאוש הוא מציאות, שהבעלים התייאשו והתנתקו מהחפץ שלהם. ואף אביי סובר שייאוש שלא מדעת לא הוי ייאוש, היינו כי אין כאן מציאות של ייאוש שהרי הבעלים לא התייאשו, אלא שרוב סבר כי גם מצב של ייאוש לכל אדם הוא מציאות של התרחקות והתנתקות הממון מבעליו. לעומת זאת הפקר אינו מציאות של ייאוש, אלא פעולה של הפקר, שהבעלים מפקירים מחמת רצונם, וכאשר מתברר שהרצון המדובר היה בטעות, ההפקר אינו הפקר. [והיינו דוקא כאשר התייאש קודם שבא לידי מגביה המציאה המבקש עתה לזכות בה, אך אם הייאוש היה לאחר שהמציאה הגיעה לידו, כבר נתחייב המגביה בשמירת האבידה, ושוב הוא ייאוש בטעות שהרי האבידה משתמרת לבעליה ברשות השומר].

מדבריו עולה כי הפקר בטעות בכל מצב אינו הפקר, ולא נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש לגבי שור הנסקל אלא בעניין ייאוש בטעות. ויש לציין על כך שבקצות החושן (סימן רנט סק"א) למד את דין שור הנסקל, שהמחזיק זוכה בו מטעם הפקר ולא מטעם ייאוש.

גם המהר"ם שיק (יורה דעה סימן שצא) כתב לחלק בין ייאוש שהמציאות היא שהתייאש, והרי כל ייאוש מקורו בטעות, כי חשב שלא ימצאו את האבידה ולבסוף הובר שכן מצאו, לבין הפקר שהוא פעולה קניינית וכמו שכל קניין בטעות בטל, גם הפקר בטעות בטל. המהר"ם שיק הביא בתשובתו את דברי התוספות

בגיטין (מו. ד"ה אדעתא) על מה שמובא בגמרא שם לגבי לקט ושכחה והפאה שלקטם גוי בקרקע של ישראל שהם חייבים במעשר, כי אע"פ שישראל הפקירם, הרי לא הייתה כוונתו להפקירם על דעת שיזכה בהם גוי, וביארו הטעם שאף לפי רבי יוחנן שחולק על ריש לקיש וסובר (ירושלמי פאה פרק ו הלכה א) שהפקר לישראל ולא לגוי הוא הפקר, זה מדובר כשהפקיר להדיא לישראל ולא לגוי, אבל כאן הרי אילו ידע שיטלם הגוי לא היה מפקירם, והפקר בטעות אינו הפקר. על שור הנסקל, מסכים גם המהר"ם שיק שמדובר שם בייאוש בטעות, ורק בשל כך לדעת רבי יוחנן המחזיק בשור זכה בו, כי ייאוש הוא מציאות של התרחקות והתנתקות הבעלים מהממון, ואין נפקא מינה במה שהתייאש הוא רק מחמת טעות, כי סוף סוף נתרחק והתנתק מהממון.

השואל ומשיב (מהדורה תנינא חלק ד סימן קפח ד"ה והנה עש"ק) העלה חילוק אחר בגוף הדין של הפקר בטעות, ומבלי לחלק לגבי שור הנסקל בין ייאוש להפקר. לדבריו כל שעל פי רוב הדבר הוא אבוד, כמו למשל בייאוש באבידה במקום שהרוב הם גויים, או כמו בשור הנסקל שלא מצוי שהעדים יזמו, כיון שהטעם להפקר והייאוש היה ברור, ההפקר והייאוש בשעת מעשה הוא חזק ומוחלט ומועיל אף אם אחר כך מתברר כי היה בטעות, אך באופן שמצוי הדבר שהאבידה תחזור, והלה הפקיר או התייאש סתם, והתברר אחר כך שעשה זאת בטעות, אין זה נחשב הפקר. השואל ומשיב מציין בתשובתו שהגיעה לידו תשובה של רבי יצחק שמעלקיש בעל הבית יצחק, והוא מאריך לדון ולהקשות בדבריו.

חילוק אחר בנידון, מצאנו בשו"ת מהרש"ג (חלק ב סימנים רלב-רלג) שהביא (שם סימן רלג ד"ה ובמש"כ למעלה) את חילוק רבו המהר"ם שיק בין הפקר לייאוש, וכתב כי הוא על משמרתו יעמוד לחלק בין הפקר שנעשה בעל כרחו, כגון בייאוש מאבידה שאבודה מכל אדם, או כגון בשור הנסקל, שהבעלים מצד עצמם אינם מעוניינים בהפקר אלא שהדבר הופקר מצד מציאות הדברים בעל כרחם ושלא על ידם, בזה אפילו שלאחר מאן מתברר כי ההפקר הוא בטעות, שהרי באו עדים והיזמו או בא אדם והציל האבידה, כיון שההפקר אינו תלוי בדעתו והמופקר היה אבוד מצד עצמו ממנו ומכל אדם, ורק ששוב נתחדש דבר שאינו מצוי כלל, הרי זה נחשב כהפקר. [אמנם אם נראה כי ארי בא לעדר, ולמעשה היה זה כלב, הרי זה ייאוש והפקר בטעות שהרי אין כאן מציאות של ייאוש והפקר]. מה שאין

כן כאשר אדם הוא שמפקיר מרצונו האישי או חלות ההפקר נעשה מכח בעלותו בממון, ויש לומר שכל שהובר שעשה זאת בטעות כל שהיא, הדבר בטל, כי כל טעות בחלות קנין לעולם חוזרת, ונחשב כאילו לא הפקירו.

ונמצא כי הגם שבעיקר מה שלא חילק בין הפקר לייאוש, וכתב שגם הפקר כאשר המצב ראוי לייאוש הוא חל מצד עצמו ואינו מתבטל בגלל טעות, שווה דעתו להשואל ומשיב שלא חילק בין הפקר וייאוש, וגם במה שחילק כי באופן בו המציאות קרובה להפסד לא מועילה טעות הוא שווה לדברי השואל ומשיב. למעשה דרכיהם נחלקו, כי לדעת השואל

ומשיב הטעם במציאות הקרובה להפסד, משום שאז ההפקר נעשה באופן חזק ומוחלט, ואילו לדעת מהרש"ג הטעם משום שאז ההפקר חל מצד עצמו ולא מכח חלות שעושה הבעלים. ובטעם זה קרובים דבריו לחילוק שכתבו הבית יצחק ומהר"ם שיק, כי הפקר הוא הנעשה מכח הבעלים וחלות הנעשה על ידי הבעלים טעות מבטלת, וייאוש נעשה מצד עצמו ומכח המציאות שאין הממון ביד הבעלים ובדבר הנעשה מעצמו לא מתבטל מחמת טעות, אלא שלדבריו גם הפקר באופן הראוי לייאוש ההפקר חל מצד עצמו.

לפי זה, ספרים שהניחו הבעלים בגניזה, או כל חפץ שהניחו בצורה של הפקר, והתברר להם שעשו זאת מתוך טעות, לדעת הבית יצחק ומהר"ם שיק שהגדירו את ההבדל בין הפקר בטעות לייאוש בטעות, וכן לפי החילוק של מהרש"ג בין אם הפקיר בעצמו או שהופקר ממנו בעל כורחו, ההפקר יהיה בטל, ואילו לשיטת השואל ומשיב כיון שעל פי רוב הדבר מופקר ואינו חוזר לבעלים, יועיל ההפקר גם כשהיה בטעות. נמצא כי מי שמצא ספר בגניזה והוברר שהוא יקר ושבעליו לא ידעו על כך, לשיטת רוב הפוסקים יהיה חייב בהשבתו.

בנידון דידן, בעלי הממון, הלא הם היורשים, לא הניחו את האבידה במקום מופקר, אלא מסרו אותה לקונים באמצעות מה שמכרו את הדירה על כל תכולתה. לא מטעם ייאוש נגעו בה, אלא יש כאן הפקר מרצון שנעשה מתוך טעות גמורה. באופן כזה, נראה שהפוסקים הנזכרים יתאחדו בהסכמה שההפקר בטל. לשיטת הבית יצחק וסייעתו, הרי מדובר בהפקר בטעות גמור ולא בייאוש, וביותר בנידון זה שהמפקיר הוא המוכר שהקנה זאת בקנין גמור, והרי הקניין על הפרט הזה נעשה בטעות. להמהרש"ג הרי ההפקר בטעות נעשה ברצון, וממילא הוא בטל. ואפילו לשיטת השואל ומשיב, בסיפור שלהפנינו הרי לא שייך לומר שעל פי רוב הוא מופקר, שהרי המעות עתידיים היו להימצא בסופו של דבר, ומשכך אף מצד בעל הבית אין זה בהכרח מופקר, שהרי יודע הקונה ממי קנה את הבית והאבידה שנמצאה בו.

[יש לציין אודות מה שכתבנו מכתלי בית הדין (חלק א סימן כב) לגבי מערכת עיתון שורקה את העיתונים המיותרים לאשפה, ובעל חנות ביקש לזכות בעיתונים אלו במקום לקנות מהמערכת עיתונים נוספים, שאין כאן טענת אומדנא כדי לבטל את הפקר, שאילו היו יודעים כי בעל חנות יוציא עיתונים אלו מהאשפה לא היו מפקירים, ושם ציינו את דברי הקצות החושן לגבי שור הנסקל שאין במה שהוזמו העדים לאחר זמן כדי לבטל את ההפקר שנעשה מעיקרא, וכתבנו שם בלשון כולל כי הפקר בטעות אינו בטל. ואולם כאן המקום להדגיש, כי דעת הפוסקים שאין זה כלל קבוע שהפקר שנעשה בטעות אינו בטל, ואדרבה בדרך כלל הוא בטל וכמבואר בתוספות (פסחים נז. גיטין מז.), אלא שבנידון ההוא אין טעות בהפקר וההוצאה מהאשפה, התחדשה רק לאחר ההפקר, ולכן אין אומרים שהוא הפקר בטעות].

המשך הדין והיוצא להלכה נביא בע"ה ובס"ד בשבוע הבא

